

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
СУМСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД СУМСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ –
СУМСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА
РОБОТИ З ТАЛАНОВИТОЮ МОЛОДДЮ

ПОГОДЖЕНО

Протокол засідання вченої-
ради Сумського обласного
інституту післядипломної
педагогічної освіти
від 26.05.2022 № 4

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Департаменту освіти і науки
Сумської облдержадміністрації
від 07.06.2022 № 142-ОД

Навчальна програма з позашкільної освіти
туристсько-краєзнавчого напрямку
«Етнографічне краєзнавство»

м. Суми, 2022

Автор:

Олійник Наталія Вікторівна – керівник гуртка туристсько-краєзнавчого відділу комунального закладу Сумської обласної ради – обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю

Рецензенти:

Гончаренко Анатолій Володимирович – кандидат історичних науки, доцент, доцент кафедри історії Сумського державного університету

Мишакова Тетяна Вікторівна – методист туристсько-краєзнавчого відділу комунального закладу Сумської обласної ради – обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Політичні та соціально-економічні перетворення в українському суспільстві посилюють вимоги до освіти як основи розвитку держави. Пріоритетом є формування в підростаючого покоління нових світоглядних орієнтирів на основі усвідомленого примноження наукових і культурних надбань. Успішна реалізація такого завдання можлива за умови ефективної пізнавальної, навчальної, творчої діяльності вихованців у гуртках туристсько-краєзнавчого напрямку під час більш детального вивчення історії рідного краю, навколишнього природного середовища, явищ соціального життя, що забезпечує не лише поглиблення знань, а й оволодіння навичками пошукової дослідницької, просвітницької роботи.

Навчальна програма «Етнографічне краєзнавство» розроблена згідно з вимогами чинного законодавства в галузі освіти та на основі програми МОН України «Юні етнографи» (авт. Л. Є. Пронкіна).

До програми включено розділи, що забезпечують більш детальне вивчення матеріалів з етнографічного краєзнавства, туристсько-спортивної підготовки, безпеки життєдіяльності.

Програма побудована на основі особистісно орієнтованого підходу, що враховує природні нахили, здібності, індивідуальні відмінності вихованців і забезпечує їх соціалізацію, інтелектуальний і духовний розвиток на основі суб'єктного досвіду як результату різних взаємодій вихованців із зовнішнім світом, що ведуть до вироблення важливих уявлень, поглядів, ідей, цінностей.

Зміст програми ґрунтується на принципах науковості, урахування вікових й індивідуальних особливостей, варіативності форм і методів навчання і виховання, етнізації виховного процесу.

Програма реалізується в гуртку за туристсько-краєзнавчим напрямом позашкільної освіти та спрямована на дітей **середнього шкільного віку**, які володіють базовими навичками туристсько-краєзнавчої діяльності.

Метою програми є розвиток творчої особистості в процесі освітньо-творчої діяльності в туристсько-краєзнавчому гуртку.

Згідно з поставленою метою основними завданнями програми є:

- поглиблювати знання вихованців про історію, культуру, звичаї, традиції, побут українського народу й особливості матеріальної, духовної культури рідного краю;
- активізувати пізнавальний інтерес до етнографічних досліджень у процесі туристсько-краєзнавчої роботи;
- формувати етнічну самосвідомість, прагнення до відродження національної культури;
- створити умови для соціалізації особистості в процесі навчально-творчої діяльності в позашкільному соціумі.

Програма розрахована на 2 роки навчання:

1-й рік – основний рівень – 216 год на рік, 6 год на тиждень;

2-й рік – основний рівень – 216 год на рік, 6 год на тиждень.

Програма першого року навчання орієнтована на ознайомлення з етнографією, історико-етнографічними районами України, етнографічними групами українського народу; особливостями господарської діяльності та природокористування, промислами і ремеслами, традиційними засобами пересування; поселеннями, житлом різних регіонів України; оволодіння вміннями й навичками розроблення проектів, презентацій; формування загальних туристських навичок.

Програмою другого року навчання передбачено розширення знань вихованців з етнографічного краєзнавства, дослідження особливостей українського народного вбрання, народної кулінарії, сімейного, громадського побуту, усної народної творчості; оволодіння основами народних знань; формування навичок здійснення краєзнавчих досліджень, висвітлення їх результатів; підготовку повідомлень краєзнавчого спрямування; поглиблення знань щодо організації туристських походів; використання знань із теорії туристської діяльності в походах, змаганнях, конкурсах тощо.

Під час проведення занять перевага надається практичній роботі вихованців. Програмою передбачено робота з різними інформаційними джерелами; зустрічі з народними майстрами; відвідування музеїв, виставок; здійснення пошуково-дослідницької роботи, участь у масових заходах для дітей та учнівської молоді різних організаційних рівнів. На заняттях гуртка використовуються активні й інтерактивні форми і методи роботи: бесіда, діалог, пошук, дослідження тощо.

Програмою передбачено оптимальне чергування очних, дистанційних, змішаних форм навчання; в реалізації її змісту – використання сучасних комп'ютерних і медіатехнологій, здатних забезпечити інтерактивність освітнього процесу, проведення занять і заходів (квести, екскурсії, ін.) як за груповими, так й індивідуальними принципами організації.

Для ефективного засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок, використовуються засоби навчання відповідно до чинного Типового переліку навчально-наочних посібників і технічних засобів навчання для художньо-естетичних, еколого-натуралістичних, туристсько-краєзнавчих і науково-технічних позашкільних навчальних закладів.

Формами контролю за рівнем знань, умінь і навичок є виконання тестових завдань, результати пошуково-дослідницької діяльності, результативність участі вихованців у заходах різних організаційних рівнів туристсько-краєзнавчого напрямку.

Основний рівень, перший рік навчання
НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Назва розділу, теми	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	Усього
	Вступ	2	4	6
1.	Краєзнавство	2	4	6
2.	Етнографія	4	8	12
3.	Державні і народні символи	4	8	12
4.	Господарська діяльність	8	16	24
5.	Народні промисли і ремесла	8	16	24
6.	Поселення й житло українців	10	20	30
7.	Традиційний транспорт	4	8	12
8.	Народні ігри та іграшки	6	12	18
9.	Календарно-обрядові свята	12	24	36
10.	Туристсько-спортивна підготовка	6	6	12
11.	Організаційно-масові заходи	6	12	18
	Підсумок	2	4	6
	Разом	74	142	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (6 год)

Теоретична частина. План, зміст і завдання роботи гуртка. Техніка безпеки під час проведення занять, організаційно-масових заходів.

Практична частина. Екскурсія закладом позашкільної освіти.
Краєзнавча вікторина.

1. Краєзнавство (6 год)

Теоретична частина. Краєзнавство, його види. Рідний край.
Інформаційні джерела.
Спеціальна література.

Практична частина. Робота в бібліотеці. Ознайомлення з різними видами літературних видань із краєзнавства.

2. Етнографія (12 год)

Теоретична частина. Етнографія, її завдання. Етнографічні джерела.
Походження, етнічний розвиток українців.
Історико-етнографічні райони України.
Етнографічні групи українського народу.
Матеріальна, духовна культури етнічних груп на території краю.

Практична частина. Робота з картою. Визначення належності рідного краю до історико-етнографічного району. Екскурсія до краєзнавчого музею. Визначення особливостей матеріальної, духовної культури етнічних груп на території краю.

3. Державні і народні символи (12 год)

Теоретична частина. Державні символи України. Державні свята. Народні символи. Символіка рослин, тварин. Символіка кольору.

Практична частина. Виготовлення народних символів. Виконання творчих завдань. Створення колажу за темою розділу.

4. Господарська діяльність (24 год)

Теоретична частина. Землеробство. Знаряддя праці. Сільськогосподарські культури.

Розвиток садівництва, городництва.

Тваринництво.

Допоміжні види господарської діяльності.

Практична частина. Практична робота. Спостереження за проростанням різних сільськогосподарських культур. Робота з інформаційними джерелами про господарську діяльність населення краю, сучасну систему оброблення землі, сільськогосподарські знаряддя та машинами. Презентація й обговорення результатів.

Екскурсія до краєзнавчого музею.

Створення презентації про господарську діяльність.

5. Народні промисли і ремесла (24 год)

Теоретична частина. Народні промисли і ремесла, їх види.

Традиційні промисли. Регіональні особливості народних промислів і ремесел.

Розвиток народних промислів і ремесел краю.

Народні умільці, їх творчість.

Практична частина. Створення виробів за видами ремесел.

Екскурсії до музеїв. Зустріч із народними умільцями рідного краю.

Робота над проєктом «Народні промисли і ремесла рідного краю».

6. Поселення й житло українців (30 год)

Теоретична частина. Поселення, їх типи і форми.

Будівлі громадського центру. Господарські виробничі споруди.

Селянський двір, його особливості. Народне житло. Господарські будівлі.

Українська хата, її інтер'єр.

Символіка поселення й житла українців.

Практична частина. Визначення особливостей української хати різних історико-етнографічних районів України. Виготовлення оберегів. Підготовка творчих робіт, презентація результатів. Екскурсія до краєзнавчого, етнографічного музеїв.

7. Традиційний транспорт (12 год)

Теоретична частина. Транспорт, його особливість. Види, типи і функції транспорту. Транспортна логістика.

Транспортна система населеного пункту.

Практична частина. Робота з матеріалами про транспорт, транспортні засоби. Створення презентації за темою розділу.

8. Народні ігри та іграшки (18 год)

Теоретична частина. Українські народні ігри, розваги.

Дитячі ігри. Народні свята й ігри.

Народні дитячі іграшки, їх види. З історії виникнення народної іграшки.

Практична частина. Визначення особливостей українських народних ігор, народних дитячих іграшок рідного краю. Виготовлення народних дитячих іграшок.

9. Календарно-обрядові свята (36 год)

Теоретична частина. Цикли календарних народних свят. Звичаї і традиції свят.

Усна народна творчість і народний календар.

Практична частина. Дослідження звичаїв, обрядів, пісенної творчості рідного краю. Розучування обрядових пісень. Інсценування свят за народним календарем. Спостереження за обрядами колядування, щедрування.

10. Туристсько-спортивна підготовка (12 год)

Теоретична частина. Туризм, його види. Туристське спорядження.

Туристський побут.

Долікарська медична допомога. Безпека життєдіяльності.

Практична частина. Підготовка, проведення одноденного туристського походу.

Екскурсія до музею туризму.

11. Організаційно-масові заходи (18 год)

Теоретична частина. Організаційно-масові заходи для дітей та учнівської молоді. Правила поведінки в громадських місцях, у транспорті.

Практична частина. Підготовка, участь в організаційно-масових заходах різних організаційних рівнів.

Підсумок (6 год)

Теоретична частина. Підбиття підсумків роботи гуртка за навчальний рік. Нагородження вихованців за творчі досягнення.

Практична частина. Гра-квест «Етнографічний калейдоскоп».

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- основні поняття етнографічного краєзнавства;
- державні й народні символи України;

- особливості, традиції святкування календарних народних свят;
- історико-етнографічні райони, етнографічні групи українського народу;
- характеристики традиційних видів господарської діяльності, промислів і ремесл, традиційних засобів пересування;
- особливості поселення, житла різних регіонів України;
- правила поведінки під час навчальних занять інших організаційно-масових заходів для дітей та учнівської молоді;
- особливості організації туристичних походів;
- надання першої долікарської допомоги.

Вихованці мають вміти:

- працювати з науковою літературою, іншими інформаційними джерелами;
- характеризувати матеріальну та духовну культуру українського народу;
- використовувати знання з теорії туристської діяльності під час походів, змагань, конкурсів тощо.

Вихованці мають набути досвід:

- роботи з різними видами джерел інформації;
- розроблення проєктів за темами краєзнавчих досліджень;
- співпраці з ровесниками для досягнення мети освітньої діяльності в процесі виконання навчальних, творчих завдань.

**Основний рівень, другий рік навчання
НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН**

№	Назва розділу, теми	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	Усього
	Вступ	2	4	6

1.	Етнос і мова	2	4	6
2.	Українське народне вбрання	8	16	24
3.	Українська народна кухня	6	12	18
4.	Українська родина	6	12	18
5.	Громада	6	12	18
6.	Народні знання	8	16	24
7.	Усна народна творчість	10	20	30
8.	Музична культура українців	4	8	12
9.	Світоглядні уявлення й вірування українців	4	8	12
10.	Етнографічні дослідження	6	12	18
11.	Туристсько-спортивна підготовка	4	8	12
12.	Організаційно-масові заходи	4	8	12
	Підсумок	2	4	6
	Разом	72	144	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (6 год)

Теоретична частина. План, зміст і завдання роботи гуртка. Техніка безпеки під час проведення занять і екскурсій.

Практична частина. Краєзнавча вікторина. Гра «Етнографічне лото».

1. Етнос і мова (6 год)

Теоретична частина. Етнос, його ознаки. Етнос і мова.

Українська мова, її походження і становлення. Діалекти.

Практична частина. Складання словника діалектних слів рідного краю. Конкурс віршів про українську мову. Пізнавальна гра.

2. Українське народне вбрання (24 год)

Теоретична частина. Українське народне вбрання.

Одяг. Взуття.

Головні убори. Зачіски.

Прикраси.

Народне вбрання для молоді й дорослих людей.

Убрання і мода. Убрання й етикет.

Практична частина. Визначення особливостей українського народного вбрання історико-етнографічних районів України. Збирання матеріалів про українське народне вбрання рідного краю. Виявлення впливу моди на вбрання. Робота над проектом «Бабусина скриня».

3. Українська народна кухня (18 год)

Теоретична частина. Продукти харчування, їх класифікація. Харчування, його види.

Українська кухня, її особливості. Улюблені страви українців. Повсякденна і святкова їжа.

Посуд для приготування і зберігання їжі.

Режим харчування. Етикет під час прийому їжі.

Харчування і здоров'я.

Практична частина. Робота з літературою про традиційні українські страви. Підготовка збірника рецептів українських страв рідного краю. Створення мультимедійної презентації за темою розділу.

4. Українська родина (18 год)

Теоретична частина. Українська родина. Сім'я, її історичні типи і форми. Сімейні взаємини.

Обряди і звичаї у сім'ї. Жінка – берегиня роду.

Практична частина. Дослідження родинних традицій, сімейних реліквій, свого родоводу, презентація результатів. Робота над проєктом «Славні родини рідного краю».

5. Громада (18 год)

Теоретична частина. Громада, її побут. Громадське самоврядування. Господарська діяльність, її значення для життя громади.

Громадські стосунки поза виробничою сферою.

Практична частина. Перегляд, обговорення епізодів художніх фільмів. Читання, обговорення уривків творів художньої літератури. Інсценування вечорниць.

6. Народні знання (24 год)

Теоретична частина. Народний календар.

Метеорологія. Народні прикмети. Метрологія і математика.

Народна медицина.

Народна етика і мораль. Народна педагогіка.

Практична частина. Спостереження за погодою. Ведення щоденника погоди. Виявлення народних прикмет різних видів погоди. Створення гербарію лікарських рослин. Підготовка збірника рецептів «Бабусині рецепти здоров'я». Підготовка повідомлень за темою розділу. Презентація результатів роботи.

7. Усна народна творчість (30 год)

Теоретична частина. Усна народна творчість, її ознаки, жанри.

Українські народні пісні. Казки. Загадки. Прислів'я і приказки.

Дитячий фольклор.

Практична частина. Збирання зразків усної народної творчості рідного краю. Розучування пісень. Розказування казок. Розгадування загадок. Складання власних казок, загадок. Інсценізація казок.

8. Музична культура українців (12 год)

Теоретична частина. Українська народна музична культура.

Народні музичні інструменти.

Видатні виконавці української народної музики. Троїсті музики.

Практична частина. Підготовка презентації про українські народні музичні інструменти, її обговорення. Зустріч із майстрами народної музики. Відвідання концерту українських народних музичних інструментів.

9. Світоглядні уявлення та вірування українців (12 год)

Теоретична частина. Людина. Доля. Душа. Демонологія. Навколишній світ. Уявлення і вірування. Народні прикмети. Забобони. Міфи і легенди.

Практична частина. Робота з літературними джерелами. Робота над проєктом «Міфи і легенди рідного краю», його презентація й обговорення.

10. Етнографічні дослідження (18 год)

Теоретична частина. Етнографічні дослідження.

Польові дослідження, їх види і технологія. Польова документація.

Практична частина. Робота з літературою. Складання анкет, опитувальників.

Виконання завдань дослідження. Оформлення документації.

Зустрічі з краєзнавцями, ознайомлення з результатами їх досліджень.

11. Туристсько-спортивна підготовка (12 год)

Теоретична частина. Техніка пішохідного туризму. Туристські вузли.

Долікарська медична допомога.

Орієнтування на місцевості.

Карти. Умовні позначки спортивних карт.

Практична частина. В'язання туристських вузлів. Робота з картою.

Виконання практичних завдань із надання долікарської допомоги.

Тренувальний одноденний похід.

12. Організаційно-масові заходи (12 год)

Теоретична частина. Організаційно-масові заходи для дітей та учнівської молоді. Правила поведінки в громадських місцях, у транспорті.

Практична частина. Підготовка, участь у організаційно-масових заходах різних організаційних рівнів.

Підсумок (4 год)

Теоретична частина. Підбиття підсумків роботи гуртка за навчальний рік.

Практична частина. Нагородження вихованців за творчі досягнення. Презентація роботи гуртка за рік «Етнографічний калейдоскоп». Гра «Етнографічне лото».

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- особливості українського народного вбрання, народної кулінарії, сімейного та громадського побуту;
- основи народних знань;
- жанри усної народної творчості;
- основні вимоги до збирання, камерального оброблення етнографічних і фольклорних матеріалів;
- правила поведінки під час навчальних занять, інших організаційно-масових заходів для дітей та учнівської молоді;
- особливості організації туристських походів;
- надання першої долікарської допомоги.

Вихованці мають вміти:

- виконувати завдання пошуково-дослідницької роботи;
- систематизувати зібраний краєзнавчий матеріал для використання в навчальній діяльності;
- характеризувати матеріальну, духовну культуру рідного краю;
- використовувати народні знання з метеорології, метрології, медицини тощо;
- використовувати знання з теорії туристської діяльності в походах, змаганнях, конкурсах тощо.

Вихованці мають набути досвід:

- визначення мети, завдань пошукової й дослідницької діяльності в процесі освітньої, пізнавальної, творчої діяльності завдань.
- створення презентацій для висвітлення результатів роботи за темами;
- відповідальності за результати власної і колективної діяльності.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Астахова О. В. Свята та побут Слобожанщини: Альбом Х. : Колорит, 2004. 125 с.
2. Васіна З. Український літопис вбрання [Книга-альбом]. Т.2. XIII – початок XX ст. К. : Мистецтво, 2006. 448 с.

3. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. К. : Оберіг, 1993. 590 с.
4. Гавриленко Л. А. Джерело: посібник з українського народознавства. Запоріжжя : Просвіта, 2003. 176 с.
5. Данилюк А. Г. Давня архітектура українського села. К. : Техніка, 2008. 256 с.
6. Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність. К., 2001. 424 с.
7. Ілюстрована енциклопедія українського народу. Звичаї. Свята. Традиції / укл. І.І. Сметана. Х., 2012. 416 с.
8. Лозко Г. С. Українське народознавство. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 512 с.
9. Кондратович О. П. Українські звичаї: Народини. Коса ж моя... Луцьк, 2007. 240 с.
10. Косміна О. Ю. Традиційне вбрання українців. К., 2008. 160 с.
11. Наровлянський О.Д., Наровлянська М.Д., Пустовойт В.О. Шкільний туризм. К. : Шкільний світ. 2009.
12. Скуратівський В. Місяцелик. Український народний календар. К. : Мистецтво. 355 с.
13. Сушко В. А. Українська народна архітектура Слобожанщини. Х., 2006. 51 с.
14. Українське народознавство / За ред. С.П. Павлюка. Львів, 1994. 608 с.